

УДК 338.436-027.236-047.44

*А. В. Череп,
д. е. н., професор, декан економічного факультету,
Запорізький національний університет
Р. В. Шамрін,
здобувач, викладач кафедри економічної кібернетики,
Криворізький факультет Запорізького національного університету*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В Україні інтенсивність розвитку сільськогосподарських підприємств та розгалуженість структури сільського господарства зумовлена, насамперед, різноманітністю природних умов у зв'язку з наявністю тут трьох природних зон: Полісся, Лісостепу, Степу та гірських масивів Карпат і Криму. Саме агрокліматичні, ґрунтові та водні ресурси є провідними факторами розміщення і спеціалізації сільського господарства.

In Ukraine, the intensity of agricultural enterprises and branching structure of agriculture is due, firstly, a variety of environmental conditions due to the presence here of three natural zones: Polesie, steppe, steppe and mountain ranges of the Carpathians and the Crimea. This agro-climatic, soil and water resources are major factors in location and specialization of agriculture.

Ключові слова: ефективність, сільське господарство, виробництво, державне регулювання, фактори оцінки.

Key words: efficiency, agriculture, manufacturing, government regulation, evaluation factors.

ВСТУП

Агрокліматичні ресурси виражають забезпеченість сільськогосподарських культур теплом і вологою, включаючи тривалість вегетаційного періоду. Вони сприяють високому сільськогосподарському освоєнню майже всієї території України, досягаючи максимуму сприятливості в її лісостеповій зоні, на південному березі Криму, в Закарпатті. ґрунтові ресурси країни дуже різноманітні. Основний їх різновид — родючі чорноземи, які займають більш ніж 60% площі сільськогосподарських угідь. Їх структура та родючість погіршуються у зв'язку із застосуванням недосконалої, дуже важкої сільськогосподарської техніки, неефективних технологій землеробства тощо [1, с. 15].

До числа провідних економічних факторів, крім високого рівня господарського освоєння земель, входить рівень науково-технічного прогресу, потреб населення у продовольстві, характер розселення, рівень працевлаштування. Особливу роль відіграє рівень соціально-економічного розвитку сільської місцевості в цілому, забезпечення її об'єктами соціальної, транспортної інфраструктури, альтернативними робочими місцями та ін. Саме ці фактори, точніше їх недосконалість, і визначили активний відтік населення з села, різке старіння його в сільській місцевості більшості областей і в результаті — неефективність сільськогосподарського виробництва й агропромислового комплексу у цілому [2, с. 8].

Таблиця 1. Частка основних категорій господарств у виробництві валової продукції сільського господарства, %

Роки	Валова продукція		Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	усі категорії господарств	у тому числі сільськогосподарські підприємства	усі категорії господарств	у тому числі сільськогосподарські підприємства	усі категорії господарств	у тому числі сільськогосподарські підприємства
2005	100,0	36,5	100,0	40,3	100,0	31,3
2006	100,0	39,0	100,0	42,3	100,0	34,5
2007	100,0	39,9	100,0	41,5	100,0	37,9
2008	100,0	46,0	100,0	49,5	100,0	40,3
2009	100,0	44,8	100,0	46,3	100,0	42,6
2010	100,0	44,9	100,0	45,1	100,0	44,7

Джерело: [5, с. 8].

Рівень розвитку підприємств сільського господарства країни чи регіону визначається на основі аналізу рівня розселення та ефективності розвитку його виробництв. Ознакою ефективності і високого рівня розвитку підприємств сільського господарства є забезпечення споживчого попиту населення країни в продуктах харчування відповідно до фізіологічних норм, формування експортного потенціалу цих товарів при раціональному використанні природних ресурсів і збереженні природи [3, с. 106].

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Якщо територіальні індекси виробництва сільськогосподарської продукції в Україні вищі за середньоєвропейські, то економічна ефективність виробництва набагато нижча.

Це особливо проявилось у дев'яності роки, під час економічної кризи. Майже в два рази знизилась обсяги сільськогосподарської продукції, вітчизняні виробники втратили значну частину внутрішнього ринку продуктів харчування, знизилась участь агропромислового комплексу у формуванні експортного сектора. Дуже гальмує процеси відродження цього комплексу невирішення питання щодо власності на землю. Без законодавчого забезпечення її впровадження в Україні суттєвого покращання справ на підприємствах сільського господарства не відбудеться.

Галузева структура сільськогосподарського комплексу характеризується великими диспропорціями. Особливо вони помітні у співвідношенні сільськогосподарської і промислово-переробної ланки, що безпосередньо відбивається на незабезпеченні ринку продуктів харчування вітчизняною продукцією [4, с. 6].

У сучасних умовах сільськогосподарський комплекс переживає важкі часи, пов'язані зі світовою фінансовою кризою. Проблеми розвитку продовольчого комплексу зумовлені пе-

редусім нестабільністю землеробства, зокрема коливанням погодних умов.

Враховуючи тяжкий економічний стан в Україні, сільськогосподарський комплекс має тенденцію до зниження виробництва продукції, про що свідчить проведений порівняльний аналіз порівняно з 1990 р. [5, с. 5—6].

РЕЗУЛЬТАТИ

Виробництво валової продукції у 2010 р. підприємства сільського господарства знизилась порівняно з 2009 р. на 1,5%, в тому числі знизилось виробництво продукції рослинництва на 4,7%, а виробництво тваринництва зросло на 3,2%. При цьому спостерігалось зниження виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами на 1,4%, в тому числі по продукції рослинництва зниження складало 7,2%, а по продукції тваринництва зростання складало 8,2%. У 2009 р. виробництво валової продукції знизилось порівняно з 2008 р. на 1,8%, в тому числі по продукції рослинництва зниження складало 5,2%, в той час як по продукції тваринництва зростання складало 3,8%. Зниження спостерігалось і при виробництві валової продукції сільськогосподарськими підприємствами на 4,4%, в тому числі по продукції рослинництва на 11,3%, по продукції тваринництва зростання складало порівняно з 2008 р. 9,9%.

У той час як у 2008 р. порівняно з 2007 р. виробництво валової продукції сільського господарства зросло на 17,1%, в тому числі по продукції рослинництва зростання складало 30,5%, по продукції тваринництва — 0,1%. Позитивною була тенденція виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами: зростання складало 35,1%, в тому числі по продукції — 55,6%, по продукції тваринництва — 6,4%.

Частка виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2010 р. порівняно з 2009 р. зросла на 2,1%, з 2008 р. на 4,4%, з 2007 р. — на 6,8%, з 2006 р. — на 10,2%, з 2005 р. на 13,4% (табл. 1).

Зросла також у 2010 р. питома вага недержавних сільськогосподарських підприємств: порівняно з 2009 р. — на 0,2%; з 2008 р. вона знизилась на 0,8%, але спостерігалась позитивна тенденція у тваринництві, де зростання у 2010 р. порівняно з 2009 р. зростання складало 2,2%, з 2008 р. — 4,6%. Гірша ситуація спостерігалась у рослинництві: у 2010 р. питома вага

недержавних підприємств знизилася на 1%, а порівняно з 2008 р. вона знизилася на 4% [5, с. 12; 6, с. 12; 7, с. 10].

Обсяги виробництва валової продукції збільшилися у 13 регіонах, з яких найбільший приріст забезпечено в Одеській (на 9,5%), Черкаській (на 4,3%) Чернівецькій (3,1%), Херсонській (на 3%) та Запорізькій (на 2,1%) областях.

Найвищий рейтинг з виробництва валової продукції сільськогосподарства у 2010 р. має Черкаська область, в якій вироблено продукції на 7047,8 млн грн., друге місце з виробництва валової продукції сільськогосподарства займає Київська область, третє місце — Дніпропетровська обл., четверта місце — Вінницька обл., Херсонська займає 12 місце, а Запорізька — 14 місце.

Сільськогосподарські підприємства при виробництві валової продукції сільськогосподарства займали аналогічні перше-третє рейтингові місця, при цьому сільськогосподарські підприємства Запорізької області займають 10 місце при виробництві валової сільськогосподарської продукції, а сільськогосподарські підприємства Херсонської області — теж 12 місце.

Темпи зростання валової продукції сільськогосподарства були позитивними у 24 регіонах, за винятком Сумської області, порівняно з 2000 р.

Найбільша питома вага валової продукції у загальному обсязі виробництва валової продукції сільськогосподарства припадає на Черкаську обл. (7,0%), в тому числі по продукції рослинництва — сьоме місце з питомою вагою 4,8%, по тваринництву — перше місце (10,1%); друге місце займає Київська обл. (6,6%), в тому числі по продукції рослинництва — четверте місце з питомою вагою 5,8%, по продукції тваринництва — друге місце (7,6%); Дніпропетровська обл. займає третє місце (6,4%), в тому числі по продукції рослинництва з питомою вагою 5,9%, по тваринництву — третє місце (7%). Питома вага виробництва валової продукції у загальному обсязі виробництва валової продукції сільськогосподарства по підприємствам Херсонської обл. — 4,1%, що відповідає 12-му рейтинговому місцю, у тому числі по продукції рослинництва питома вага складає 5,3% — 6 місце, по продукції тваринництва — 2,5% (22 місце).

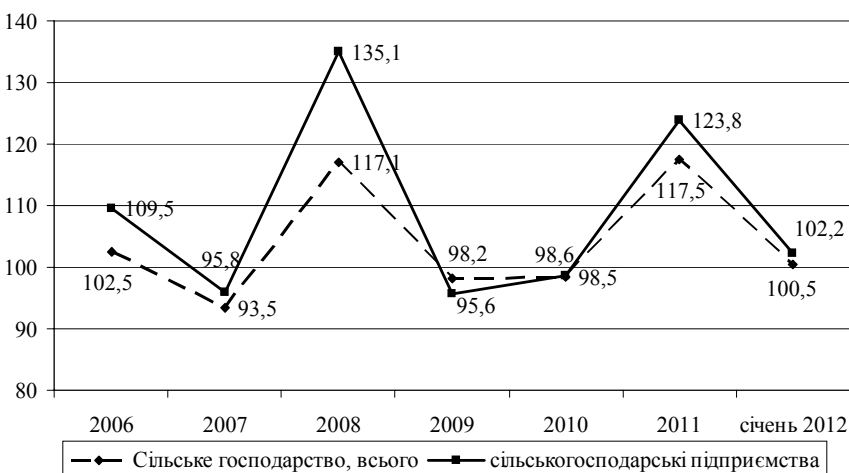

Рис. 1. Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва у 2006–2012 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року)

Питома вага виробництва валової продукції у загальному обсязі виробництва валової продукції сільськогосподарства по підприємствам Запорізької обл. становила 3,6%, що відповідає 14-му рейтинговому місцю, у тому числі по продукції рослинництва питома вага складає 3,9% — 13 місце, по продукції тваринництва — 3,1%, що відповідає 15 місцю рейтингу.

При цьому на сільськогосподарські підприємства припадає 44,9% у виробництві валової продукції сільськогосподарства, в тваринництві питома вага таких підприємств складає 44,7%, в рослинництві — 45,1%. Найбільша питома вага при виробництві валової продукції сільськогосподарства припадає на сільськогосподарські підприємства Черкаської обл. — 74,1%, в тому числі на сільськогосподарські підприємства при виробництві продукції тваринництва 82,5%, при виробництві рослинництва — 61,3%. Друге рейтингове місце займають сільськогосподарські підприємства Київської обл. — 62%, в тому числі на сільськогосподарські підприємства при виробництві продукції тваринництва — 75,7%, при виробництві рослинництва — 49,1%. По сільськогосподарських підприємствах Херсонської обл. питома вага валової продукції сільськогосподарства складає 41,5%, в тому числі на сільськогосподарські підприємства при виробництві продукції тваринництва — 24,4%, при виробництві рослинництва — 47,2%. Стосовно сільськогосподарських підприємств Запорізької області, то їх питома вага складала 52,7% у виробництві валової продукції сільськогосподарства, в тому числі по тваринництву — 52,7%, а по рослинництву — 44,3%.

У 2011 р. порівняно з 2010 р. темпи зростання обсягу сільськогосподарського виробництва по підприємствах сільського господарства склали 23,8%, що на 5,3%, аніж по сільському господарству в цілому (рис. 1).

Як видно з рис. 1, у 2010 і 2009 рр. спостерігалось зниження темпів сільськогосподарського виробництва: у 2010 р. падіння по сільськогосподарським підприємствам склало 1,5%, в той час як по сільському господарству в цілому таке зниження склало 1,4%. У 2009 р. темпи падіння біли ще більш значними: по сільськогосподарським підприємствам падіння склало 4,4%, в той час як по сільському господарству в цілому таке зниження склало 1,8%.

Позитивною є тенденція щодо випуску продукції у сільському господарстві сільськогосподарськими підприємствами. Питома вага продукції сільського господарства у 2010 р. порівняно з 2009 р. підприємствами сільського господарства зросла на 0,9%, порівняно з 2008 р. — на 1%, з 2007 р. — на 8,1%, з 2006 р. — на 10,3%.

ВИСНОВКИ

Можна зробити висновок, що на сьогоднішній день існує нагальна потреба прийняття в аграрному секторі невідкладних та ефективних заходів з метою припинення подальшого розвитку негативних тенденцій і забезпечення зростання масштабів виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції, покращення якості продукції, поліпшення цінової кон'юнктури на споживчому ринку тощо.

Держава повинна знижувати податкове навантаження, стимулювати експорт сільськогосподарської продукції, контролювати сировинні ринки.

Досвід розвинутих країн свідчить, що в ситуації, яка склалася, не можна обійтися без органічного поєднання заходів державної підтримки, державного регулювання на всіх рівнях управління з одночасним всебічним використанням внутрішніх резервів. Цінова політика має ґрунтуватися на вільному ціноутворенні в поєднанні з державним регулюванням і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси та послуги. Через недостатню розвинутість в аграрному секторі організованого та прозорого ринку надмірно поширені неплатежі, взаємозарахування, натуральна оплата праці. Все це, безумовно, не сприяє встановленню паритету цін і подоланню повною мірою фінансової кризи.

В умовах переходу до масового виробництва продукції в невеликих за розмірами приватних господарствах набуває актуальності проблема збуту. Сільськогосподарський виробник має усвідомити, що в ринкових умовах необхідно добре володіти інформацією кон'юнктури, прогнозу ринків щодо відповідного виду продукції. Ринкова економіка вимагає від сільськогосподарського товаровиробника постійного аналізу витрат виробництва та зіставлення їх із прогнозованими на ринках цінами, пошуку різних варіантів зниження собівартості продукції, дотримання в усіх напрямках діяльності режиму економії.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: вимір масштабів та оцінка переваг і загроз здійснення / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2006. — № 2. — С. 8—16.

2. Бех М.С. Формування ринкових відносин в аграрному секторі економіки на основі кооперації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 "Економіка сільського господарства і АПК" / М.С. Бех. — Тернопіль, 2006. — 20 с.

3. Внутрішньогосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Ю.С. Коваленко [та ін.]. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 204 с.

4. Бугайчук В.В. Теоретичні аспекти відродження виробничого потенціалу аграрних підприємств / В.В. Бугайчук // Економіка. Управління. Інновації Електронне наукове фахове видання. — Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2010. — № 2(4). — 6 с.

5. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2005р.) за 2010 рік. Остаточні дані: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. — К.: Державний комітет статистики України, 2011. — 24 с.

6. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2005р.) за 2009 рік. Остаточні дані: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. — К.: Державний комітет статистики України, 2010. — 24 с.

7. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2005р.) за 2008 рік. Остаточні дані: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. — К.: Державний комітет статистики України, 2009. — 23 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2012 р.